
УДК 81'373.61:282+811.161'04=112.2

Тарас Пиц (м. Дрогобич Львівської обл.)

З ІСТОРІЇ ПОШИРЕННЯ РЕМІСНИЧОЇ НАЗВИ МАЛЯР ТА ЇЇ ВАРІАНТІВ У ПОЛЬСЬКІЙ І СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

Публікація є ще однією спробою автора визначити діалектні основи для запозичених з німецької мови лексем на основі зіставлення та аналізу результатів досліджень з історії німецьких діалектів і доступних пам'яток польської, української, білоруської і російської мов.

Ключові слова: *термінологія, форми фіксації, міжмовні контакти, германський діалект.*

Відомо, що багато мовознавців на основі зіставлення назви ремісника, виявленої у пам'ятках слов'янських мов, з відповідником, засвідченим у словниках літературної німецької мови, визначили, що пол. *malerz*, бл., укр. *маляр(ь)* походить з свн. *mālære, mālær* [21: 487; 8 I: 506; 16: 319; 12: 39; 31: 162; 11 II: 565; 18: 147 — 148, 191; 2 III: 374; 20: 86; 13 VI: 207; 19: XV; 15 II: 130].

Також деякі дослідники визначають різновиди найменування ремісника. Так, Л. Мошинський фіксує форму *melerz*, а етимологічний словник білоруської мови — *молерь*. Вихідною лексемою у цих випадках теж вважаються уже згадані свн. *mālære, mālær* за польського посередництва (*malarz, malerz*) [23: 65; 13 VI: 207].

Зазначимо, що термін “середньовісньонімецький” лише у загальному окреслює період та територію запозичення і не визначає діалектної основи лексеми. Для точнішого з'ясування походження варіантів найменування маляра необхідно залучити історичні словники німецьких діалектів, як це вже пропонувалось раніше [5 — 7; 25].

Maler у пізньому середньовіччі мав широке поле діяльності: від розмальовування стін та стелі громадських споруд і церков, художнього оформлення прапорів, гербів, вивісок, позолочення годинників та меблів і аж до оправи скульптур та розпису табличок вівтаря.

© Т.Б. ПИЦ, 2009

У сілезьких джерелах **ремісник** засвідчується з середини XV ст.: *Tonis moler* (Breslau 1347) [25: 17], *Daniel der moler* (Liegnitz 1384) [14: 130], *moler und tyscher* (Görlitz 1478) [26: 121], *zwyschen der eldsten der moler czechen und Blasien Criegs* (Breslau 1497) [22: 118]. Однак матеріал, зібраний Г. Маркграфом, дає підстави простежити процес зміни найменування: назва вулиці, утворена від назви ремісника, ще в середині XVI ст. звучить як *under den mohlern* (Breslau 1552), а вже у 1578 р. — *undern malern* [22: 178-179].

Сілезький термін **moler** „маляр“ з'являється у старопольській мові вже з кінця XV ст.: *Aliquis pictor, molars, vult pingere* (Gniezno kon. XIV w.) [29 II: 146], *Michael Werner resignavit domum Iohanni Tymen Hamer ...parte ex una, necnon Petrum Moler...* (Biecz 1398), *Petir Moler, cirotecarius* (Kraków 1408), *Petrus Moler, opidanus Warscheuiensis* (Warszawa 1429), *Alde Gozre und Wenczil Moler, als eldsten der cretschmer zu Breslaw* (Śląsk 1431) [30 III: 548]. Альтернативним чи паралельним джерелом запозичення тут є судетські говірки: *Moller pinter* (Brünn 1354) [28: 200].

Однак інше найменування ремісника у польській мові **maler** (**-ar(z)sz**, **-arz**, **-s**, **-ar(z)**, **-erz**) згадується майже на півтора століття раніше, аніж у сілезькому діалекті: *Stanislao Malarzs, presbitero* (Gniezno або Poznań 1420) [30 III: 369], *Petrus maler protestatus est super domum Andree* (Warszawa 1443), *Cuna resignavit suam domum provido Stanislao malarzsz* (Warszawa 1464) [29 IV: 146], *Unum hortum in Cleparz... penes hortum Malyarz oppidani situm* (Kraków 1470 — 1480) [30 III: 369], *...any then tho Voczech zany zastapil they tho summy v Annusza, v malara* (Warszawa 1483), *Voytek malarsz* (Kraków 1492) [29: 146], *Jan Malars, powrosznyk de Cleparsz* (Kraków 1499) [30 III: 369], *I poszlala malerza sznamyenetego ktorybi pylno vbaczyl wyobrazenye alexandrowo y wymolawalby yego obrarz* (Kraków 1510) [32: 147], *Albrycht Dyrar malarz niepospolity w Niemcach* (Kraków 1585) [32: 148].

У польських джерелах теж знаходимо свідчення про форми **meller** і **Molir**: *Iacubin Molirn und Petro, seynem zone* (Przemyśl 1432) [30 III: 548], *Dominus Petrus mellerz al. pictor* (Warszawa 1437) [29 IV: 146], *Nicolaus Mellar* (Warszawa 1438), *Cum prouido viro Petro Meller ...predicto Petro Meller* (Warszawa 1442) [30 III: 437]. Відомості про *maler*, *meler* знаходимо в гессенському говорі: *von eim meler mit heilgen in der kirche zu stehen; von zwein melern, die mit brieffen darinne stunden; von eim meler mit gesnizten bilden* (Frankfurt 1421), *Siferid maler* (Frankfurt 1429), *Hensil maler fur 6 stede-bussen den boden* (Frankfurt 1433) [17: 83]. Проте остання форма ще раніше нотується в нижньоалеманському (частково Ельзас): *swester Mehthilde der malerinvn der kornmeisterinvn* (Adelhausen 1248), *herre Hartman der maler* (Schlettstadt 1280), *Cunrade maler* (Colmar 1283), *Ulrich der maler burger ze Melling* (Mellingen 1288) та східнофранкському діалектах: *Walther der maler* (Würzburg 1286), *Dietherich maler* (Würzburg 1289) [24: 604]. І. Ньолле-Горнкамп зазначає, що *maler* у південно-німецьких говорах міг позначати того, хто білив будинки, живописця та робітника на млині [24: 121].

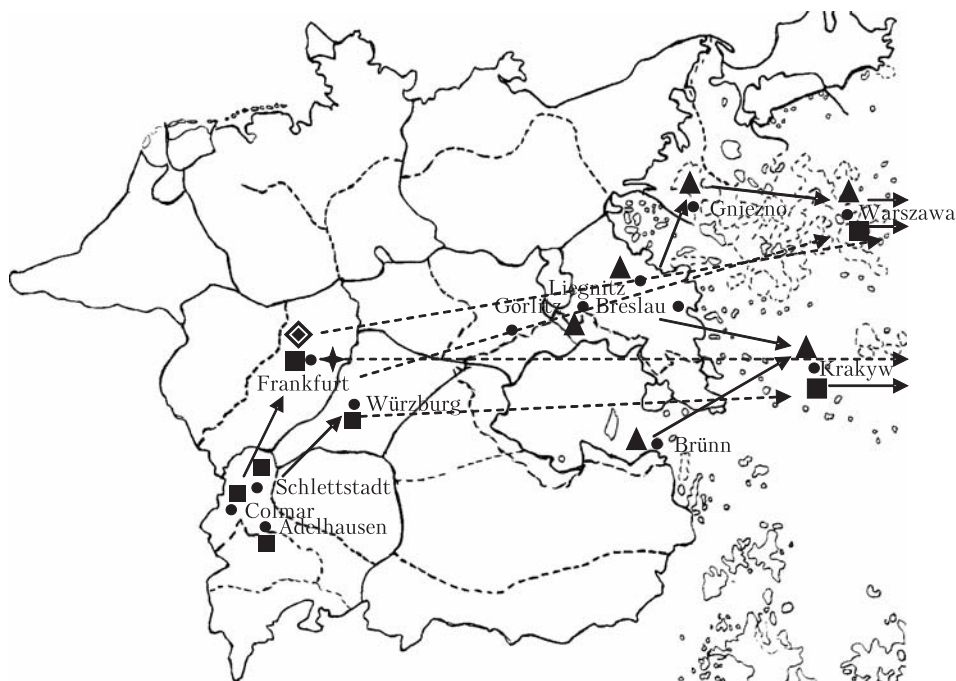

Схема поширення назв ремісників *maler*, *moler*, *meller*, *malir* (сер. XIII–XV ст.):

1 – ■ <i>maler</i>	3 – ◆ <i>meller</i>
2 – ▲ <i>moler</i>	4 – ★ <i>malir</i>

На основі вищесказаного можна зробити висновок про сілезько-судетське походження терміна *moler*, гессенське – *meller* та нижньоалеманське для *maler*, що поширюється на схід через східнофранкський говір. Польська особова назва *Molig* очевидно походить від незафіксованого свн. **molig* „маляр“.

Записи про нижньоалеманське *maler* та сілезько-судететське *moler* простежуємо і в пам'ятках старобілоруської мови: *Сербину Нектарію малерю за Деисусецъ тепloe церкви дано 6 копъ грошей* (1557), *Макар молер сознал, иж продал ериак молеваний с позолотою за полковы гршей* (1579), *Станиславъ Немера ...зоставшы дей его Крушевского у того малара, знову дей его томъ... збилъ* (1591), *Помененый Иванъ маларъ о ратунокъ волаъ* (1604), *Маларъ образоу* (Куцеін 1653) [1 XVII: 251], *за таблицы тые и за малеване и за все Савъце маляру заплатили золотыхъ осемъ* (Вітебськ або Могильов 1686) [1 XV: 253].

Натомість у староукраїнській мові виявляємо згадку лише про одну форму – **маляр (-ерь)** та **Малир**: *...и заплати^ми стасю маларъ^ѣ копъ шѣ^ѣ гроше^ѣ...* (Осмиловичі 1576), *Свѣдки стали у очій: признали... о забитю филиппа маляра...* (Львів 1601 – 1605), *па^ѣ Феодо^ѣ Мали^ѣ лво^ѣскы^ѣ...* (Глиняни 1607) [4], *Повинни... малеръ^ѣ ведлугъ зразу ѡбразы маловати* (Острог 1614) [3], *Плещеница... Ѵмиленно малованата краенец злотисты^ѣ на валку в пуздръ^ѣ точеномъ малованата небощыка п. Феодора*

маляра... (Львів 1637) [4], *Ивашенко Малир (Орловець/Чигиринщина 1649)* [9: 46], *...едень маляр маліовав образъ...* (Решетилів 1670) [3]. Згадку про діалектне найменування маляра *malir* знаходимо в гессенському говорі: *Fricze malir* (von Geilnhusen, ...im spitale) (Frankfurt 1415 – 1426) [17: 82].

Нижньоалеманська форма *маляр* засвідчена 1665 р. у староросійських пам'ятках [11 II: 565]. Згодом тут нотується сілезько-судетське позначення маляра: *На роздачу кормовыхъ денегъ ...ликонописцомъ, и золотарямъ, и молерамъ...* (1669) [10 IX: 257].

Унаслідок порівняння та типологічного аналізу результатів досліджень з історії німецьких діалектів і лінгвогеографічних даних польської, білоруської, української і російської мов удалося встановити не лише діалектне джерело походження назв ремісників, але й простежити шляхи їхнього поширення.

Отже, до гессенської діалектної основи зараховуємо *meler, malir*; нижньоалеманської – *maler*, сілезько-судетської – *moler*. Для польської особової назви *Molir* припускаємо походження від незафіксованого свн. **molig* „маляр“. Окрім цього, староукраїнська мова зберігає особову назву *Малир* гессенського походження, що не згадується у мові-посереднику.

1. Гістарычны слоўнік беларускай мовы – Мінск, 1985 – 2005. – Вып. 1 – 24.
2. Етимологічний словник української мови: В 7 тт. – К., 1982 – 2006.
3. Картотека історичного словника українського языка. Зберігається в інституті українознавства ім. І. Крип'якевича у Львові.
4. Картотека словника української мови XV – першої пол. XVI ст. Зберігається там само.
5. *Пиц Т.* Походження ремісничих назв *боднар, бондар* та *bednarz* у слов'янських мовах // *Wiener Slavistisches Jahrbuch*. – 2007. – Bd. 52. – S. 135 – 146.
6. *Пиц Т.* Походження української назви виробника возу // *Українська мова*. – 2006. – № 1. – С. 57 – 70.
7. *Пиц Т.* Про німецьке походження ремісничих назв *ślosarz, ślósarz, ślusarz, слюсар, слесарь* у слов'янських мовах // *Мовознавство*. – 2007. – № 2. – С. 35 – 41.
8. *Преображенский А. Г.* Этимологический словарь русского языка. – М., 1910 – 1914. – Т. 1 – 2.
9. Реєстр Війська Запорозького 1649 року. – К., 1995. – 592 с.
10. Словарь русского языка XI-XVII вв. – М., 1975 – 2002. – Вып. 1 – 26.
11. *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка: В 4 тт. – М, 1964 – 1973.
12. *Шелудько Д.* Німецькі елементи в українській мові // Збірник комісії для дослідження історії української мови. – К., 1931. – Т.1. – С. 1 – 60.
13. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы: В 10 тт. – Мінск, 1978 – 2005.
14. *Bahlow H.* Studien zur ältesten Geschichte der Liegnitzer Familiennamen // *Mitteilungen des Geschichts- und Altertumsvereins für die Stadt und das Fürstentum Liegnitz*. – Liegnitz, 1926. – Bd. 10. – S. 102 – 162.
15. *Bañkowski A.* Etymologiczny słownik języka polskiego. – Warszawa, 2000. – Т. 1 – 2.
16. *Brückner A.* Słownik etymologiczny języka polskiego. – Warszawa, 1985. – 805 s.
17. *Bücher K.* Die Berufe der Stadt Frankfurt a. M. im Mittelalter. – Leipzig, 1914. – 143 s.
18. *Eggers E.* Die Phonologie der deutschen Lehnwörter im Altpolnischen bis 1500. – München, 1988. – 221 s.
19. *Höfinghoff M.* Deutsche Entlehnungen im Ukrainischen an der Wende vom XIX. zum

- XX. Jh. Bestand und Entwicklung bis zur Gegenwart. Diss. zur Erlangung des Doktorgrades. — Wien, 2002. — 221 s. + CXIII s.
20. *Karszniewicz-Mazur A.* Zapożyczenia leksykalne ze źródła niemieckiego we współczesnej polszczyźnie. — Wrocław, 1988. — 310 s.
 21. *Korbut G.* Wyrazy niemieckie w języku polskim pod względem językowym i cywilizacyjnym // *Prace Filologiczne.* — Warszawa, 1893. — T. IV. — S. 345 — 560.
 22. *Markgraf H.* Die Straßen Breslaus nach ihrer Geschichte und ihren Namen. — Breslau, 1896. — 244 s.
 23. *Moszyński L.* Geografia niektórych zapożyczeń niemieckich w staropolszczyźnie. — Poznań, 1954. — 95 s.
 24. *Nölle-Hornkamp I.* Mittelalterliches Handwerk im Spiegel oberdeutscher Personennamen: eine namenkundliche Untersuchung zu den Handwerkerbezeichnungen als Beinamen im Corpus der altdeutschen Originalurkunden. — Frankfurt am Main [u.a.], 1992. — 730 s.
 25. *Pyts T.* Gegenüberstellung von Stellmacher und Stellmach in der ost- und zentraleuropäischen Perspektive // *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters.* — Bonn, 2006. — Jg. 34. — S. 131 — 142.
 26. *Reichert H.* Die deutschen Familiennamen nach Breslauer Quellen des 13. und 14. Jahrhunderts. — Breslau, 1908. — 192 s. + IX s.
 27. *Ricker L.* Zur landschaftlichen Synonymik der deutschen Handwerkernamen. — Freiburg, 1917. — 139 s.
 28. *Schwarz E.* Sudetendeutsche Familiennamen aus vorhussitischer Zeit. — Köln [u.a.], 1957. — 373 s. + XV s.
 29. *Słownik staropolski.* — Wrocław; Kraków; Warszawa, 1958 — 1993. — T. I — X.
 30. *Słownik staropolskich nazw osobowych.* — Wrocław-Kraków-Warszawa, 1965 — 1985. — T. I — VII.
 31. *Smal-Stockuj R.* Die germanisch-deutschen Kultureinflüsse im Spiegel der ukrainischen Sprache. — Leipzig, 1942. — 282 s.
 32. *Symanzik B.* Die alt- und mittelpolnischen Handwerkerbezeichnungen: Onomasiologisch-semasiologische Studien unter Berücksichtigung wissenschaftlicher Aspekte. — Münster-Hamburg, 1993. — 439 s.

Taras Pyts

FROM THE HISTORY OF THE HANDICRAFT NAME *МАЛЯР* SPREAD AND THEIR VARIANTS IN THE POLISH AND EAST SLAVONIC LANGUAGES

The present paper focuses on the German names of painter in the Polish, Ukrainian, Byelorussian and Russian languages in the 14-th — 17-th centuries. German sources of Slavic loanwords are studied on the basis of written recollection and dialectical facts, the history of the question under analysis is studied.

Keywords: handicraft terminology, loanword, forms of fixating, interlingual contacts, German dialects.